

HOOFDSTUK 5 SOORTBESCHRIJVING

LEESWIJZER

- In dit hoofdstuk wordt het voorkomen besproken van 273 Nederlandse broedvogelsoorten plus één ondersoort (Roodsterblauwborst). In dit overzicht zijn ook exoten opgenomen (verwilderde sier- en kooivogels), mits het vogels betrof die niet in hun bewegingsvrijheid beknot waren. De opgenomen soorten voldoen aan tenminste één van de volgende criteria:
- a de soort was een zekere of waarschijnlijke broedvogel in Nederland in de periode van 1973 (start eerste atlasproject) tot en met 2000 (einde onderhavige atlasproject);
  - b de soort was ten tijde van het eerste atlasonderzoek reeds verdwenen als broedvogel, maar werd wel besproken in de vorige broedvogelatlas (TEIXEIRA 1979);
  - c de soort is nog niet bekend als zekere of waarschijnlijke broedvogel in Nederland, maar een vestiging op korte termijn ligt in de lijn der verwachting.

Bij 218 soorten rechtvaardigt de beschikbare informatie een bespreking over één of twee pagina's en het tonen van tenminste één, maar vaker drie tot vier kaarten. Bij 56 soorten wordt volstaan met een korte bespreking zonder kaarten. Deze soorten worden behandeld aan het eind van dit hoofdstuk.

Het soortconcept, de Nederlandse en wetenschappelijke namen volgen van den Berg & Bosman (2001). De soortvolgorde is echter conform die van Voous (1980), omwille van praktische redenen en vanwege internationale vergelijkbaarheid.

Van een aantal zeldzame soorten werden waarnemingen in 1998-2000 ingezameld en beoordeeld door de Commissie Dwaalgasten Nederlandse Avifauna (CDNA). Het gaat daarbij om de volgende soorten: Amerikaanse Smient, Klein Waterhoen, Kleinst Waterhoen, Griel, Oehoe, Ruigpootuil, Grijskopspecht, Noordse Nachtegaal, Cetti's Zanger, Graszanger, Krekelzanger, Struikrietzanger, Orpheusspotvogel, Grauwe Fitis, Withalsvliegenvanger, Huiskraai en Witbandkruisbek. In deze atlas worden de door de CDNA aanvaarde gevallen overgenomen, bij sommige soorten aangevuld door (nog) niet bij de CDNA ingediende of beoordeelde gevallen die naar het oordeel van SOVON vertrouwenwekkend waren. Voor de CDNA-rapportage over 1998-2000 wordt verwezen naar Wiegant et al. (1999) en van der Vliet et al. (2000, 2001).

De soortteksten zijn geschreven door 112 auteurs (overzicht in hoofdstuk 8).

De tekst

De uitgebreide soortteksten kennen een vaste indeling. Elke soorttekst opent met een in steunkleur gedrukte inleiding, waarin een korte schets wordt gegeven van het internationale verspreidingsgebied en de trek en overwintering van de Nederlandse broedvogels, vaak aangevuld met gegevens omtrent habitatkeus en voedsel. In deze inleiding worden gewoonlijk geen referenties gegeven. De informatie omtrent internationale verspreiding is ontleend aan Hagemeyer & Blair (1997) met aanvullingen uit Bauer & Berthold (1996). De gegevens betreffende trek en overwintering komen uit Speek & Speek (1984) en andere bronnen, samengevat in Bijlsma et al. (2001). De meer algemene biologische informatie stamt, tenzij anders vermeld, uit

het *Handbook of the Birds of the Western Palearctic* (CRAMP 1985, 1988, 1992, CRAMP & PERRINS 1993, 1994, CRAMP & SIMMONS 1977, 1980, 1983).

Onder het kopje *Voorkomen* wordt het voorkomen besproken in de periode 1998-2000. De beschrijving van de verspreiding verwijst naar de Broedzekerheidskaart, terwijl aantallen of dichtheden worden besproken aan de hand van (Punt-)Relatieve dichtheidskaarten, Aantalsschattingenkaarten en Kolonievogelkaarten. In de tekst wordt, waar nodig, ingegaan op de volledigheid van de getoonde kaarten.

Onder het kopje *Veranderingen* wordt de verspreiding op atlasblokniveau in 1998-2000 vergeleken met die in 1973-77 (refererend aan de Veranderingskaart) en soms ook andere perioden (niet getoond). Een indexgrafiek geeft bij sommige soorten het aantalsverloop weer in de afgelopen decennia. In de tekst wordt getracht om de geconstateerde veranderingen te verklaren. Deze verklaringen moeten worden beschouwd als hypothesen, tenzij ze zijn gebaseerd op onderzoek waaraan gerefereerd wordt.

Onder *Aantallen* wordt een schatting gepresenteerd van het aantal broedparen in de periode 1998-2000. De verantwoordelijkheid voor deze getallen berust in principe bij de SOVON-staf. De wijze waarop de schatting tot stand kwam, wordt in de tekst verwoord (zie bijlage 1 en hoofdstuk 2, Landelijke populatieschattingen), evenals eventuele bedenkingen daarbij. Het recente getal wordt, voor zover mogelijk, vergeleken met eerdere schattingen. Bij sommige soorten was een vergelijking mogelijk met de schattingen uit 1973-77 (TEIXEIRA 1979), bij andere soorten werden alleen de schattingen uit 1979-85 (SOVON 1987, 1988) voldoende betrouwbaar geacht voor een vergelijking. Wanneer een revisie is gepubliceerd van oude getallen (OSIECK & HUSTINGS 1994, BIJLSMA ET AL. 2001 voor een aantal soorten) worden doorgaans de gereviseerde aantallen aangehaald. Voor bepaalde soorten bleken alle oudere schattingen onderhevig aan ernstige manco's en worden deze niet vermeld.

De korte soortteksten volgen min of meer dezelfde opbouw als de uitgebreide teksten, zonder onderverdeling in afzonderlijke paragrafen. Alle soortbeschrijvingen eindigen met een Engelse samenvatting (*Summary*).

De kaarten

Hieronder worden doel en opzet van de verschillende kaarttypen kort besproken. Een uitgebreide verantwoording is elders te vinden (hoofdstuk 2, Het maken van de kaarten). Bedenk bij alle kaarten, behalve de (Punt-)Relatieve dichtheidskaarten, dat het om een cumulatie van drie jaar onderzoek gaat, en dat aantallen en verspreiding per jaar verschillend kunnen zijn. Het wordt ontraden om de kaarten, zonder interpretatie door SOVON, te gebruiken op een gedetailleerd schaalniveau, bijvoorbeeld voor vraagstukken ten aanzien van terreinbeheer of lokaal beleid.

Broedzekerheidskaart

Bij 218 soorten is een kaart opgenomen die aangeeft in welke atlasblokken (5x5 km) de soort is vastgesteld in de periode 1998-2000. Door middel van drie in grootte verschillende

stippen wordt per atlasblok de hoogst vastgestelde broedzekerheidscategorie aangegeven: mogelijk, waarschijnlijk of zeker broedend (hoofdstuk 2, tabel 1).

In de legenda wordt aangegeven hoeveel blokken door de soort bezet zijn, evenals het (afgeronde) percentage dat dit uitmaakt ten opzichte van alle onderzochte blokken (1674 blokken = 100%). Hetzelfde vindt plaats per broedzekerheidscategorie. Een voorbeeld: de Grutto is vastgesteld in 1147 blokken, ofwel 68% van alle Nederlandse blokken. In 46 atlasblokken was de soort mogelijke broedvogel (4% van de 1147 door de Grutto bezette blokken), in 240 blokken waarschijnlijke broedvogel (21%) en in 861 blokken zekere broedvogel (75%).

Bij 56 landelijk algemene en wijd verspreide soorten is het onderscheid tussen de categorieën waarschijnlijk en zeker broedend overigens komen te vervallen (motivatie in hoofdstuk 2). Bij deze soorten zijn dus slechts twee stipgroottes gehanteerd: mogelijk broedend en waarschijnlijk/zeker broedend.

Veranderingskaart

Bij 198 soorten is een kaart opgenomen die de veranderingen in verspreiding aangeeft ten opzichte van 1973-77 (gebaseerd op TEIXEIRA 1979, met enkele correcties). In deze kaart zijn alleen atlasblokken opgenomen waar de soort sinds die periode als zekere of waarschijnlijke broedvogel verdween of juist verscheen. Atlasblokken waar de soort in beide atlasperiodes voorkwam of ontbrak, worden dus niet weergegeven. Let wel: de vergelijking blijft beperkt tot blokken die tenminste 250 ha Nederlands landoppervlak omvatten. Hierdoor kunnen kleine discrepanties ontstaan met de tekst of met de opgegeven aantallen blokken in Teixeira (1979).

In de legenda wordt aangegeven in hoeveel blokken de soort verdwenen of verschenen is, evenals het verschil tussen beide categorieën (aantal blokken). Deze balans valt negatief uit bij soorten die in meer blokken verdwenen dan verschenen zijn. De procentuele verandering ten opzichte van het aantal bezette blokken in 1973-77 (alleen zekere of waarschijnlijke broedgevallen meegeteld, en alleen blokken van tenminste 250 ha) wordt tussen haakjes vermeld. Een voorbeeld: de Grutto is verdwenen uit 255 blokken, terwijl hij in 40 blokken verschenen is. Vergeleken met 1973-77 is hij dus in 215 blokken minder vastgesteld. Ten opzichte van het aantal destijds door de Grutto bezette blokken betekent dit een vermindering met 17%.

Bij de Veranderingskaart dient men te beseffen dat een periode van vijf jaar veldonderzoek (1973-77) wordt vergeleken met driejarig onderzoek (1998-2000). Bij soorten met een jaarlijks soms sterk wisselende verspreiding (Porseleinhoen, Kleine Plevier) kan dit een wat scheve vergelijking opleveren. Voorts is het nuttig om de volledigheid van het atlasonderzoek niet uit het oog te verliezen (zie hoofdstuk 2, Volledigheid van het onderzoek in atlasblokken, en pag. 17-21 in TEIXEIRA 1979).

Relatieve dichtheidskaart

Bij 70 min of meer talrijke en verspreid voorkomende soorten wordt een relatieve dichtheidskaart getoond. Doel hiervan is het zichtbaar maken van dichtheidsverschillen tussen en binnen regio's. De kaart is gebaseerd op twee veldbezoeken van ieder één uur in 11.254 kilometerhokken (1x1 km

(zie hoofdstuk 2). Op basis hiervan zijn waarden berekend voor de niet-onderzochte hokken, gebruikmakend van een geostatistische interpolatietechniek (*kriging*; hoofdstuk 2 en bijlage 3). De relatieve dichtheden worden voor iedere soort weergegeven in dezelfde tien klassen, oplopend van wit naar rood en van licht naar donker. De relatieve dichtheidskaart voorspelt in feite de kans om een soort in een regio aan te treffen, waarbij de legenda loopt van 0-0,1 (een zeer lage trefkans) tot 0,9-1 (een zeer hoge trefkans). In de wit gekleurde regio's zal de soort in de regel erg schaars zijn of geheel ontbreken. De talrijkheid neemt toe naarmate de kleur verandert van blauw via groen naar rood. In de donkerrode gebieden zijn de relatieve dichtheden het hoogst. De gehanteerde methode werkt goed op landelijke en regionale schaal, maar kan op zeer lokaal niveau afwijken van de werkelijkheid. Voorts moet worden bedacht dat er weliswaar een duidelijk verband bestaat tussen de relatieve en absolute dichtheden (aantal paren of territoria per oppervlakte-eenheid), maar dat dit verband niet rechtstreeks is (een dubbel zo hoge relatieve dichtheid hoeft niet overeen te komen met een dubbel zo hoge absolute dichtheid). De kaarten kunnen op soortniveau met elkaar worden vergeleken om de ligging van goed of zwak bezette regio's te bestuderen. Voor het vergelijken van de relatieve dichtheidscijfers tussen verschillende soorten zijn ze minder geschikt.

Punt-relatieve dichtheidskaart

Bij tien soorten wordt een relatieve dichtheidskaart getoond die gebaseerd is op onderzoek, gedurende twee maal vijf minuten, op vaste telpunten binnen de onderzochte kilometerhokken (zie hoofdstuk 2). Deze kaarten blijven beperkt tot de volgende zeer talrijke en wijd verspreide soorten: Wilde Eend, Houtduif, Winterkoning, Merel, Tjiftjaf, Fitis, Koolmees, Zwarte Kraai, Spreeuw en Vink. Bij deze soorten vertoont de op de uurbezoeken gebaseerde relatieve dichtheidskaart te weinig differentiatie. Dankzij de ingekorte waarneemduur van het punt-onderzoek is die differentiatie op de Punt-relatieve dichtheidskaarten wel te vinden. Wellicht ten overvloede: de relatieve dichtheden op deze kaarten zijn niet rechtstreeks vergelijkbaar met die in de relatieve dichtheidskaarten van de overige soorten, aangezien ze berusten op ander onderzoek.

Aantalschattingskaart

Bij 135 minder algemene soorten resp. kolonievogels is een kaart opgenomen waarop het aantal geschatte resp. getelde paren per atlasblok is weergegeven. Daarbij is gebruik gemaakt van zes aantalscategorieën: 1-3, 4-10, 11-25, 26-100, 101-500 en meer dan (>) 500 paren. De aantallen worden aangegeven door kleuren die van lichtgeel naar donkerrood lopen. Dit levert een vlekkenpatroon op dat een goed idee geeft van de eventueel wisselende aantallen per atlasblok, maar op het niveau van individuele blokken vaak lastig afleesbaar is. Gezien de problemen die er bij sommige soorten bestaan met het schatten van de aantallen broedparen (hoofdstuk 2), mag aan detailverschillen ook niet te veel gewicht worden toegekend.

De schattingen blijven beperkt tot blokken waar een soort zekere of waarschijnlijke broedvogel was. Wanneer er informatie uit twee of drie jaren beschikbaar was, is de hoogste schatting aangehouden. In (afgeronde) percentages wordt

aangegeven hoe vaak bepaalde schattingen voorkwamen. Bij Gierzwaluw en Huiszwaluw ontbrak de benodigde informatie uit sommige blokken. Dit is in de legenda herkenbaar aan een extra categorie (aantal onbekend).

Bij een aantal soorten wordt zowel de schattingenkaart als de relatieve dichtheidskaart weergegeven (motivatie in hoofdstuk 2 en bijlage 2).

Kolonievogelkaart

Bij 16 soorten kolonievogels is een kaart opgenomen met per kolonie het hoogst bekende aantal broedparen uit 1998-2000. Deze informatie is afkomstig uit het Landelijk Soortonderzoek Broedvogels (hoofdstuk 2). De kolonies zijn weergegeven op locatieniveau, indien mogelijk tot op 100 m nauwkeurig en anders per kilometerhok. De vastgestelde aantallen worden in een glijdende, per soort verschillende schaal aangeduid, met eventuele uitschieters apart aangegeven. Overigens is het niet altijd eenvoudig om precies te duiden wat een 'kolonie' is. In sommige gevallen worden in elkaars nabijheid gelegen (sub)kolonies apart geteld, in andere gevallen worden ze door de tellers samengenomen. In de kaarten van bijvoorbeeld meeuwensoorten vertaalt het eerste zich - bij een talrijk lokaal voorkomen - in een concentratie van bollen op en rond eenzelfde locatie, in het tweede geval in een enkele, zeer grote stip.

Om een vergelijking met andere soorten te vergemakkelijken, wordt voor alle kolonievogels tevens een kaart getoond waarop de maximale aantallen per kolonie zijn gesommeerd per atlasblok. (In een enkel geval bestaat er een geringe discrepantie tussen de kolonievogelkaart en de

schattingenkaart). De legenda volgt daarbij de indeling van de schattingenkaarten. Een voorbeeld: in een atlasblok liggen twee roekenkolonies, waar in de jaren 1998-2000 resp. 125, 150 en 200 paren geteld zijn (kolonie A) en 315, 300 en 310 (kolonie B). Op de Kolonievogelkaart worden beide kolonies aangegeven met hun maximale aantal (200 resp. 315 paren). Op de andere kaart wordt het maximum van beide kolonies opgeteld (515 paren), waardoor het atlasblok het symbool krijgt van de aantalscategorie >500 paren.

Indexgrafieken

Bij 90 soorten is een grafiek opgenomen met de aantalsontwikkeling in de afgelopen decennia. Het startjaar van de grafiek is variabel, afhankelijk van de hoeveelheid beschikbare gegevens. Indien mogelijk wordt de aantalsontwikkeling in verschillende landschapstypen vergeleken. De index in 1984 (startjaar Broedvogel Monitoring Project van sovoN) is op 100 gesteld. De y-as kent een logaritmische schaalverdeling en kan per soort een verschillend bereik hebben.

De hoogte van de index is alleen binnen het landschapstype vergelijkbaar. Zakt de index in bos van 110 naar 70 en stijgt hij in moeras van 90 naar 130, dan duidt dit op forse afname in bos en toename in moeras. Dat de index in bos in het eerste jaar 110 was en in moeras 90, betekent echter niet dat de aantallen of dichtheden in bos in dat jaar hoger waren dan in moeras.

Achtergrondinformatie omtrent het materiaal en de wijze van indexberekening is te vinden in hoofdstuk 2 (Reconstructie aantalsontwikkeling).